

2. témakörhöz: A hangtani változások modellezése:

a rövid magánhangzók rendszere az ómagyar kor elején; a főbb hangváltozások; a rövid magánhangzók rendszere az ómagyar kor végén

Feladat: „Menyi milostben”

Előzmények

1. Finnugor alapnyelv

- Mgh-rendszer a finnugor alapnyelv végefelé (bizonytalan):
  - i, ü, u, veláris i
  - ë, o
  - e, illabiális a
  - (esetleg: nem volt veláris i, de volt labiális a)
- kettőshangzók illabiális utótaggal: ai, ei oi
- tővéghangzók [–felső]
- mgh-harmónia
- hangsúly az első szótagon

2. Ósmagyar kor

- **A szóvégi mgh-k [+felső] nyelvéllásúvá válása (záródás)**
  - minden morféma (szó, képző, rag) mgh-ra végződött (a mai kötőhangzók történetileg a szó tövéhez tartoztak, tővéghangzók) – a tővéghangzók toldalék előtt és abszolút szóvégen is megvoltak, pl. *nopu-n, hodu, harmu, eri 'ér', zerelmu 'szerelem'*
  - a tővéghangzó [+felső] nyelvéllású lett: u, ü, i, veláris i (komoly változás az alapnyelvhez képest: a szó végen nincs hangsúly → gyengül a mgh artikulációja: a msh→mgh átmenet akkor a legenergiatakarékosabb, ha a mgh [+felső]) – a [–felső] mgh-ra végződő, honfoglalás előtti török jövevényszavak (6–9. sz.) a, e tővéghangzója megmaradt [–felső]-nek: *alma, gyertya, kecske* → a [–felső] → [+felső] tővéghangzó (a tendencia az 5. századra kimerült), pl. *e > ë > i: ere > erë > eri (> ér), á > o > u; xálo > xálu (> hal)*
  - a [+felső] tővéghangzók sorvadtak, egyre gyengébbek lettek
- **Az illabiális mgh-k labializálódása (szórványos), pl. *kereki > kerekü***
- **Zártabbá válás, pl. finn *vete* ~ magyar *víz***
- **Kettőshangzók: az illabiális utótagú kettőshangzókból hosszú mgh-k**
  - palatális hangrendű szavakban í, é lett, pl. *kérëi > kéri, kérneik > kérnék, kezëi > kezé*
  - veláris hangrendű szavakban á jön létre, pl. *buzäi > búzá*
- **Kétnyíltszótagos tendencia**

A két vagy három (esetleg négy) egymást követő nyílt (mgh-ra végződő) szótagból álló szóban a második vagy harmadik nyílt szótagból kiveshet a magánhangzó. Így jön létre a CVCCV hangszerkezet, pl. *xátálámá > xátálmá > hatalm > hatalom, tilotu > tiltu > tilt*
- **Mgh-harmónia kicsit módosult**
  - az -i utótagú kettőshangzók egyszerűsödése miatt í, é is lehetett veláris szóban, pl. *hízom, látnék*
  - veláris i-ből kezd palatális i lenni, pl. *fiam, inak*

3. Ómagyar kor

- Mgh-rendszer a korszak kezdetén:
  - i,ü,u (talán veláris i)
  - ë, o
  - e, illabiális a → kialakul az ö,a és eltűnik a veláris i és az illabiális a
(hosszú mgh-k bizonytalan:
    - í,ú,ú,veláris í
    - é
 á: a kettőshangzók egyszerűsödése miatt á,é,í lehetett nagyobb számban)
- Hangváltozások:
  - tővéghangzó lekopása, pl. *kala* > *hal*, *tumte* > *tud*, *hodu*>*had*, *utu*>*út* → pótlónyúlás, pl. *keze* > *kēz*; *l, r n, ny* előtt, pl. *malina* > *málna*
  - a veláris i palatális i-vé változik vagy labializálódik u-vá, pl. *achsin* > *achsun*
  - nyíltabbá válás: minden mgh-t érint, pl. *ürdüng* > *ördög* → új mgh: ü > ö
  - labializáció: *gyimilcs* > *gyümölcs*; új mgh: illabiális *á* > labiális *a* (eltűnik az illabiális a); új mgh: *ë* > *ö*, *Zeldvár* > *Zöldvár*
  - kettőshangzók egyszerűsödése:
    - az illabiális utótagúakból (ai, ei, oi stb.) á, é, í lesz
    - labiális utótagúakból (au, ou, iu, iü stb.) ó,ú,ő,ű (esetleg é,í,jú,jű lesz), pl. *pokrouc*>*pokróc*, *meneü*>*menő*
    - a *θ* és a *γ* vokalizálódása révén létrejövő u/ü utótagú kettőshangzók, pl. *borsáy*>*borsou*>*borsó*
- mgh-illeszkedés: *angelus*>*angyal*, *milost*>*malaszt*
- hiátustöltés: ha intervokális *β* vagy *γ* kiesik, hiátus keletkezik, amelyet ki kell tölteni hiátustöltők:
  - j: *feyé* > *feé* > *feje*
  - v: *kues*>*köves*
  - h: *fuáskodik*>*foháskodik*
 a két mgh össze is vonódhat: *čalayan* > *csalaan* > *csalán*
 az egyik mgh kieshet: *lean* > *lány*